

Zlatko DUKIĆ, novinar i publicista

**POTRESNO SVJEDOČANSTVO UŽASA I NADE
RIJEČ NA OTVARANJU IZLOŽBE FOTOGRAFIJA LARMA RIKARDA
"PALESTINA I IZRAEL - SUKOB I SUŽIVOT"**

Prva misao koja mora pasti na um svakom ko se nađe pred ovim ciklusom fotografija Rikarda Larma, neizostavno je sažeta u misao divljenja, recimo riječima *Ovaj čovjek baš ima petlju*... Uistinu u najmanju ruku je vrlo svjesno valjalo staviti glavu u torbu, pa s kamerom u ruci, kao jedinim *oružjem*, špartati prostorom užasa, kojim je Bliski istok obilježen već više od pedeset godina.

Ako se s tim zaključkom saglasimo, uz informaciju da je sasvim autentičnu i nimalo manje riskantnu *školu* te vrste vareni i pečeni Larma prošao kao saradnik agencije Associates Press iz Sarajeva, tokom agresije u Bosni i Hercegovini i apokaliptične opsade glavnog grada, lakše ćemo uočiti i druge odlike ovih sjajnih, jedinstvenih i umjetničko dokumentarno rijetko dragocjenih fotografija.

Sljedeća odlika, koju sugerišem, jer se, jednostavno, neodoljivo nameće - jeste Larmina kreativna opsjednutost čovjekom i njegovim stradanjem, bolje rečeno - ljudskim licem. Kasnije ćemo, uz mali analitički napor, doći do dokumentarne, historijske i naravno, umjetničke i zanatske vrijednosti trenutka i prizora, koje Larma fotografijom ovjekovječuje. Ali, ovdje vašu pažnju - za trenutak bar - namjeravam zadržati na čovjeku.

Koju god iz obilja ponuđenih fotografija da izdvojimo, s koje god od zaraćenih strana da potiču objekti fotografisanja, nedvojbeno je to su lica ljudi - djece, mladih, starijih, najstarijih - na kojima je trajno ispisana patnja, stradanje i nesreća; to su lica ljudi koji su gladni radosti, sreće i zadovoljstva; to su lica koja čeznu za dobrim i koja su kad kad u cijelom svom životnom vijeku, razapeta isključivo između nesreće i zla, s jedne, i nade i vjere - u Boga, bolju budućnost, sreću i mir - s druge strane.

Bilo koju fotografiju, čak i nasumce izabranu, možemo uzeti za ilustraciju ove teze. Ma kako teško je učiniti najbolji odabir, jer svaka od njih govori, najčešće do bola jasno poručuje i, naprosto, tjera da se pred njom zaustavite i nad njom razmišljate, opet sugerišem da pažnju zadržimo na čovjekovom licu.

Na primjer, licu žene, s obje ruke podignute u vis, koja, dok je druga ubrađena žena pored nje, u grču vrišti izmiješanu bol, tugu i nadu.

Ili lica tri žene, u čijim rukama su maslinove grane. Simboli su to mira, znamo svugdje na svijetu - osim izgleda na Bliskom istoku.

O licu Arapa, koji razgovara s drugim Arapom, rukom mu nešto dodatno objašnjavajući - također bi se dala ispričati priča. Ona koja se, jednostavno, čita, kao da čujemo i, svakako, razumijemo ono o čemu razgovaraju.

Ili lice starog, dugom bijelom bradom ukrašenog bogomoljca, raširenih ruku, koji je glavu - i svoju molitvu - okrenuo u vis, zna se kome. Izgleda da je jedino s te strane, odozgo s neba, još realno moguće očekivati pomoć?

Lice zamišljenog kavopije, oslonjenog na lijevu ruku, s muštiklom u zatvorenoj šaci, pred kojim je džezva, ukočen pogled, misao očito blokirana, a iza njega lice starca, s nargilom u ustima i, također, ukočenim licem i očima. Ako ne i čitavim životom?

Ili lice starice u crnini, pogleda usmjerenog udesno u vis; lica na kome je u dubokim borama, ispisan čitav jedan život, tegoban i ko zna kojim sve mukama šiban, s očima duboko usađenim u tamne duplje, sa izmiješanim čuđenjem, žalošću i iščekivanjem - sve to ispísano istim rukopisom blisko istočne kalvarije...

Lice mališana u majčinom krilu, nevino, čisto dječje lice, s trakom na čelu, na kojim je arapskim pismom ispísano - nešto što nije slučajno, ni bez poruke; ali, važnija je poruka tog nevinog lica, kojim dominiraju oči, usmjerene ustranu, neiskvarena dječja nada i još nepoznata istina, jer rano je, dijete nema ni dvije godine, istina da, možda, ni to lice neće doživjeti starost, ni mir, slobodu, zadovoljstvo...

Kad nam je ispričao svoju upečatljivu i snažnu priču o licima, Rikard Larma ide dalje. Pažljivo bira motive. I odmah, u tom sistemu koji glasno govori, nudi novu karakteristiku, bolje reći neizbježnu odluku - prizore koji ukazuju o tome da, ipak, ima mjesta za zajednički, za tolerantan, a ne isključivo za život mjeren odnosom preko pušćanog nišana.

Naravno, Larmi je potraga za ovim motivom i njegovim potvrđama, vjerovatno bila najsnažniji pokretački motor, kada je krenuo na Bliski istok. Zato se s toliko pažnje zadržavamo nad fotosima tog sadržaja. Oni nas, vrlo direktno, podsjećaju na nas same, onakve kakvi smo, ali i onakve kakve nismo, a s druge strane nagone na asocijaciju o tome koliko je zajednički život, koegzistencija različitosti i bogatstvo originalnosti - neizbježno, ljudskom rodu prirodno urođeno vezivno tkivo svakog društva, pod uslovom da hoće biti civilizovano.

Gotovo da ništa nije potrebno kazati pred fotografijom jevreja, koji kupuje grožđe od Palestinke, pred fotosom izraelskog vojnika koji se rukuje s dvojicom taksista Palestinaca, pred prizorom oca, koji je izveo svoja dva mala sina u šetnju, sladoledom ih častio, ali i tu, u šetnji, ocu je preko ramena obavezna automatska puška; pred fotografijom djece na tenku, na kojoj jedno dijete jaše na tenkovskoj cijevi, a drugo zaviruje u nju, kao da se tamo krije najveća tajna i kao da je, zaista, u njenoj prijetećoj, tamnoj dubini - sadržano sve ono što su neotkrivene odgonetke decenijske bliskoistočne enigme...

Koju god, dakle, fotografiju da pogledamo, na isto se svodi. Majstor detalja, Rikard Larma nudi neodoljiv miks dinamične, dakle fotografije u akciji, obično akciji primjene sile, s jedne, ali i fotografije - simbola, statične snažne fotografije koja samo što ne govori - ili kroz usta ili kroz grimasu i pokret onih, koje je kamera ulovila.

Simboli su stoga, sljedeća dominantna karakteristika ovog ciklusa fotografija.

Simboli univerzalnog, ali i simboli lokalnog, specifično bliskoistočnog, tamošnjeg značenja. U oba slučaja, s obilno ponuđenim primjerima, radi se o metaforici, koja je vrlo jasna. Koja ništa ne krije. Koja, čak, kad kad preotvoreno govori o onome što se zbiva, o onome što se ne uspijeva riješiti i o onome, konačno, što se čita kao nada ili strepnja.

Preko tog, uslovno nazvanog bajpasa od simbola, Larma se približava idućoj karakteristici - sličnosti bliskoistočne s našom, manje više nesretnom situacijom.

Toliko je, indirektno ili direktno, tačaka dodira, identifikacijskih nijansi i, svakako, jasnih poruka, da je sasvim suvišno tražiti konkretne primjere, kao ilustraciju tog utiska. Svaka od fotografija, iz ponuđenog kaleidoskopa tematskog, motivskog i simbiličkog obilja, u stanju je da izazove kuljanje poređenja s ovdašnjim prilikama i nedavnim neprilikama. Toliko čitko ispísana tragedija, nesreća, bol tuga, razočaranje, nada - to je u skoroj prošlosti, moglo da se nađe, kamerom uvijekovječiji i susretne jedino u Bosni i Hercegovini. Na našim ulicama, u našim gradovima, u dramu naših ljudi i nesreći koja je godinama preoravala ove prostore.

To je definitivno linija potpune podudarnosti bliskoistočnog i našeg prostora - u užasu i nadi. U onom što je kod nas, već bilo, i dobro je, bolje nego sada bilo, i što će valja vjerovati, opet biti. Je-

dnog dana .....Jer, ljudski je kada nada nadjača užas. Obrnuto je neljudski, obrnuto je protiv čovjeka. Konačno, kad već inventurišemo obilježja ovog Larminog opusa, dolazimo do neizostavne tačke novog zadržavanja pažnje - do kolorističke intervencije. I originalne, ali, istovremeno, inaugurisane u obliku bitnog, ni malo konvencionalnog umjetničkog osvježenja.

Predhodno već utvrđenoj simboličnoj snazi, pridružujemo ovu artistsku dosjetku i, svakako, nesumnjiv dokaz zanatskog majstorstva Rikarda Larne.

Već na prvi pogled, mora se uočiti da u kolor dijelovima fotografija, kad kad u vidu najsitnijeg detalja (recimo crvenog sladoleda u rukama dječaka, koje je otac izveo u šetnju, s automatskom puškom na ramenu) ili u licima, grimasama, pozama, a redovno u izrazitoj - po obimu - manjini u odnosu na crno bijele pasaže, nadmoćno dominira crvena boja,

Treba li reći zašto?

Onome kome treba reći, iako sumnjam da takvi postoje, samo podsjećanje : crveno je boja krvi. Naročito kad se ona, decenijama već, proljeva, uglavnom iz arterija i vena nevinih ... I kad se ne zna, a zapravo to niko ne zna precizno i definitivno, zašto se ona, s kojim smislom i otkud po tako pregolemoj cijeni - potocima proljeva na Bliskom istoku.

Dobar dio odgovora na to pitanje cijene užasa i nedostignute bliskoistočne nade, pruža nam Rikard Larne u ciklusu Palestina i Izrael, sukob i suživot.

Kad smo - jučer i danas - kraičkom uha, možda tek, uhvatili na radiju vijest o novim sukobima i žrtvama na Bliskom istoku, vjerovatno nismo na to obratili mnogo veću pažnju, nego što to inače činimo.

Kada sutra poslije doživljavanja izložbe ovog foto majstorluka Rikarda Larne, opet, nažalost, budemo slušali vijesti s Bliskog istoka, sasvim sigurno je da ćemo, makar za nijansu drukčije doživljavati i živjeti s tim informacijama.

Bit će dovoljno da podijelimo, saučestvujući sa njima, tragediju, nesreću, strahove, nade i snove tamošnjih ljudi. Naročito onih koji su, dokazano, slabiji i, još više dokazano, veći stradalnici.

A to sa snovima je baš čudno. I inače.

Pogotovo kad znamo - jer zaboraviti ne možemo i ne smijemo - da smo i mi, ovdje, imali nekada neke snove, koje su nam raspršili. I da imamo nove snove, koji nikako da se ostvare. Ne daju nam da se ostvare!

A i ne znamo kada će. I hoće li se, uopšte ostvariti.

Zbog čega - zbog snova, našeg i svačijeg neprikosnovenog ljudskog prava na njih - smatram velikom čašću i zadovoljstvom što sam u prilici da vas pozovem da pogledate i da doživite izložbu fotografija Rikarda Larne.